

فارسی عمومی

برگزیده‌ی متون زبان فارسی و آیین نگارش

دکتر حسن ذوالفقاری

عضو هیئت علمی دانشگاه تربیت مدرس

www.ketab.ir

سرشناسه: ذوالفقاری، حسن، ۱۳۴۵ -
 عنوان و نام پدیدآور: فارسی عمومی: برگزیده‌ی متون زبان فارسی و آیین
 نگارش / حسن ذوالفقاری.
 مشخصات نشر: تهران: رشد آوران، ۱۳۹۱.
 مشخصات ظاهری: ۴۰۲ ص.
 شابک: 978-600-92993-4-8
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.
 یادداشت: چاپ هفتاد و نهم.
 کتاب حاضر هفتاد و هشت بار توسط نشر چشمه منتشر شده است.
 چاپ قبلی: نشر چشمه: ۱۳۸۸.
 موضوع: ادبیات فارسی -- مجموعه‌ها
 موضوع: فن نگارش -- راهنمای آموزشی (عالی)
 موضوع: ادبیات فارسی -- راهنمای آموزشی (عالی)
 رده‌بندی کنگ: ۱۹۲۱ / ۲۵۹۹ / PIR۲۰۰۵
 رده‌بندی دیویی: ۸۰ / ۸۸ / ۸ ف
 شماره کتابشناسی ملی: ۲۸۷۶۰۹۲

فارسی عمومی

برگزیده‌ی متون زبان فارسی و آیین نگارش

دکتر حسن ذوالفقاری

حروف‌نگار: آرمان

لینوگرافی: طلوع

چاپ: حیدری

تیراژ: ۱۰۰۰۰ نسخه

چاپ هفتاد و نهم (چاپ اول رشدآوران)، پاییز ۱۳۹۱، تهران

۱۰۰۰۰ تومان

حق چاپ و انتشار مخصوص رشدآوران است.

شابک ۸-۴-۹۲۹۹۳-۶۰۰-۹۷۸

خیابان کارگر شمالی، بعد از فرصت، شماره‌ی ۱۴۰۷، تلفن: ۶۶۴۷۶۳۰۶

مراکز فروش:

بخش چشمه: ۶۶۴۹۲۵۲۴

بخش گزیده: ۶۶۴۰۰۹۸۷، ۶۶۴۹۲۹۶۲

«فهرست مطالب»

۱۱		مقدمه
۱۶		الهی / علی‌الدین آرتیمانی /
۱۷		فصل اول: ادبیات حماسی
۱۷		درآمدی بر ادبیات حماسی / دکتر ذبیح‌الله صفا /
۲۲		پیدا شدن زردشت و ... / دقش /
۲۴		داستان زال زر / فردوسی /
۲۸		آرش کمانگیر / مقدمه /
۲۹		آرش کمانگیر / سیاوش کسرایی /
۳۳		فصل دوم: ادبیات غنایی
۳۳		درآمدی بر ادبیات غنایی / دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی /
۳۶		شکوائیه / مسعود سعد سلمان /
۳۷		چند رباعی / خجّام /
۳۹		آغاز عشق فرهاد / نظامی گنجوی /
۴۳		پردہ‌ی پندار / عطار نیشابوری /
۴۴		گل باغ آشنایی / فخرالدین عراقی /
۴۵		خمار مستی / سعدی /
۴۶		من جدا گریه‌کنان، ابر جدا، یار جدا / امیر خسرو دهلوی /
۴۷		بیرس / سلمان ساوجی /
۴۸		گله از یار / خواجوی کرمانی /
۴۹		سرو چمان / حافظ /
۵۰		کلک خیال‌انگیز / حافظ /
۵۱		مستم اگر باده نیست / بابا فغانی /
۵۲		قیام قیامت / محتشم کاشانی /
۵۳		آفتاب‌پرست / یغمای جندقی /

۵۴	شرح داغ دل پروانه / فرخی یزدی
۵۵	غزال رمیده / شهریار

فصل سوم: ادبیات تعلیمی..... ۵۷

۵۷	درآمدی بر ادبیات تعلیمی / دکتر سیروس شمیس
۵۹	اگر بر تن خویش سالار و میرم / ناصر خسرو
۶۰	پند یزدگان / خواجه عبدالله انصاری
۶۱	دانش آموزی / عنصرالمعالی
۶۳	پاداش تیمار سنگ / خواجه نظام الملک
۶۴	تدبیر زن پارسا / غزالی
۶۵	شناختن دنیا / غزالی
۶۶	آرد نماوند / نظامی عروضی
۶۷	در فضیلت علم / سنایی
۶۸	حکایت دانشمند / سعدی
۷۱	آموزش و پرورش / خواجه نصیر توسی
۷۳	حق استاد / ایرج میرزا
۷۴	طفل یتیم / پروین اعتصامی

فصل چهارم: ادبیات نمایشی..... ۷۷

۷۷	درآمدی بر ادبیات نمایشی / دکتر محمدرضا شفیعی کدکنی
۸۰	جعفرخان از فرنگ برگشته / حسن مقدم
۸۴	چشم در برابر چشم / غلامحسین ساعدی
۹۷	کمال الملک / علی حاتمی

فصل پنجم: ادبیات داستانی..... ۱۰۷

۱۰۷	درآمدی بر ادبیات داستانی / جمال میرصادقی
۱۱۰	سمک عیار / فرامرزین خداداد ازجانی
۱۱۳	سه بازرگان / ظهیری سمرقندی
۱۱۵	ابله و عیار / عبداللطیف طسوجی
۱۱۷	بایزید بسطامی و مادر / عطّار
۱۱۸	نمره‌ی تواضع / عوفی

۱۱۹	زاغ و کبک نخجیر / نصرالله منشی /
۱۲۱	مرد سوار و جامه فروش / سعدالدین وراوینی /
۱۲۲	ویلان الدوله / سید محمدعلی جمالزاده /
۱۲۶	داش آکل / صادق هدایت /
۱۳۷	مدیر مدرسه / جلال آل احمد /
۱۴۰	کلیدر / محمد دولت آبادی /

فصل ششم: ادبیات عرفانی

۱۴۷	درآمدی بر ادبیات عرفانی / دکتر غلامحسین مصاحب /
۱۵۱	دل به دست آر تا کسی باشی / خواجه عبدالله انصاری /
۱۵۲	مرد کامل / محمدبن منور /
۱۵۳	بایزید و قلاش / عطار نیشابوری /
۱۵۴	داستان مرغان / عطار /
۱۵۸	راه خدا در دل است و یک قدم است / عین القضاة همدانی /
۱۵۹	دعوی علم / نامه های عین القضاة همدانی /
۱۶۰	پاداش جوان مردی / میدی /
۱۶۲	ما ز بالایم / مولانا /
۱۶۳	قصه ی آن کس که در یاری بکوفت / مولانا /
۱۶۴	داستان پیر چنگی / مولانا /
۱۶۷	دل زنده / صائب تبریزی /

فصل هفتم: ادبیات معاصر

۱۶۹	درآمدی بر ادبیات معاصر ایران / دکتر محمد استعلامی /
۱۷۳	ققنوس / نیما یوشیج /
۱۷۵	کارون / فریدون توللی /
۱۷۷	موسی / دکتر مهدی حمیدی /
۱۸۰	عقاب / دکتر پرویز خاتلری /
۱۸۴	میراث / مهدی اخوان ثالث /
۱۸۷	زمستان / مهدی اخوان ثالث /
۱۸۹	مرگ در مرداب / فروغ فرخزاد /
۱۹۰	در گلستانه / سهراب سپهری /

۱۹۲	واحه‌ای در لحظه / سهراب سپهری /
۱۹۳	شبانه / احمد شاملو /
۱۹۵	در جنگل شب / نادر نادرپور /
۱۹۷	ای تو همیشه در میان / هوشنگ ابتهاج /
۱۹۸	بخوان به نام گل سرخ / محمدرضا شفیعی کدکنی /
۲۰۰	هجرت / علی معلم /
۲۰۱	کسوف دل / سلمان هراتی /
۲۰۱	آواز عاشقانه / قیصر امین‌پور /
۲۰۳	دو بیتی و رباعی / پرویز /

فصل هشتم: ادبیات انتقادی ۲۰۵

۲۰۵	درآمدی بر ادبیات انتقادی / ارج پزشک‌زاد /
۲۰۷	چند حکایت / عبید زاکانی /
۲۰۸	گل‌هایی از گلستان / سعدی /
۲۱۰	عقلای مجانین / عطار /
۲۱۱	مطایبات / جامی /
۲۱۲	گوش شنوا کو؟ / نسیم شمال /
۲۱۴	آی کیلایی / علامه دهخدا /
۲۱۷	اختلاس / فریدون توللی /
۲۱۸	پاره‌ترین قسمت دنیا / کیومرث صابری (گل‌آقا) /

فصل نهم: حسب حال، زندگی‌نامه، سفرنامه ۲۲۱

۲۲۱	درآمدی بر حسب حال نویسی / دکتر غلام‌حسین یوسفی /
۲۲۳	بازگشت از مکه / ناصر خسرو /
۲۲۶	شرح زندگانی من / عبدالله مستوفی /
۲۳۱	سید اشرف‌الدین گیلانی / سعید نفیسی /
۲۳۵	مدرسه‌ی کبوده / دکتر محمدعلی اسلامی ندوشن /

فصل دهم: ترجمه ۲۳۹

۲۳۹	درآمدی بر مبانی ترجمه / دکتر کورش صفوی /
۲۴۲	آفرینش آدم / بلعمی /

۲۴۴	داستان مولود موسی / ترجمه‌ی تفسیر طبری /
۲۴۶	ذبح عبدالله و اسماعیل / ابوبکر سورآبادی /
۲۴۸	زرقا / ابن‌اعثم کوفی /
۲۵۰	راماین / عبدالقادر بدائونی /
۲۵۲	یوسف و زنان مصر / ترجمه از قرآن، عبدالحمید آیتی /
۲۵۴	اپلیاد / ترجمه‌ی سعید نفیسی /
۲۵۶	وانکا / آنتوان مخوف / ترجمه‌ی سیمین دانشور /
۲۶۰	در ستایش آنچه من سوزانده‌ام / آندره ژید / ترجمه‌ی جلال آل‌احمد - پرویز داریوش /

فصل یازدهم: ادبیات توصیفی

۲۶۳	درآمدی بر ادبیات توصیفی / دکتر لطف‌علی صورتگر /
۲۶۷	خزان / منوچهری دامغانی /
۲۶۸	خزان / موسوی گرمارودی /
۲۶۹	شب / فردوسی /
۲۷۰	شب در شعر شاعران /
۲۷۲	پیغام برف / کمال‌الدین اسماعیل /
۲۷۳	برف / مهدی اخوان ثالث /
۲۷۶	بهار / فروغی سیستانی /
۲۷۷	بهار / ملک‌الشعرای بهار /

فصل دوازدهم: ادبیات جهان

۲۷۹	درآمدی بر ادبیات جهان / رضا سید حسینی /
۲۸۳	رستم / لامارتین / ترجمه‌ی شجاع‌الدین شفا /
۲۸۴	ترانه‌ی شرقی / فدریکو گارسیا لورکا /
۲۸۷	ما دو، هوای تازه / پل الوار / ترجمه‌ی احمد شاملو /
۲۸۹	چند شعر از شاعران ژاپنی / ترجمه‌ی احمد شاملو /
۲۹۰	جنگ و صلح / تولستوی / ترجمه‌ی کاظم انصاری /
۲۹۵	باباگوریو / بالزاک / ترجمه‌ی ادوارد ژوزف /
۲۹۹	آخرین و سوسه‌ی مسیح / نیکوس کازانتزاکیس / ترجمه‌ی صالح حسینی /
۳۰۳	لبه‌ی تیغ / سامرست موآم / ترجمه‌ی مهرداد نبیل /
۳۰۸	وداع با اسلحه / ارنست همینگوی / ترجمه‌ی نجف دریابندری /

آقای بسیار پیر با بال‌های بسیار بزرگ / گابریل گارسیا مارکز / ترجمه‌ی بهمن فرزانه / ۳۱۱
روز قتل رئیس جمهور / نجیب محفوظ / ۳۱۷

فصل سیزدهم: ادبیات عامیانه ۳۲۱

درآمدی بر ادبیات عامیانه / دکتر حسن ذوالفقاری / ۳۲۱
کودکی فریدون / انجوی شیرازی / ۳۲۵
برای یک دستمال فیصرتی‌ای را آتش می‌زند / ۳۲۸
ترانه‌های باباطاهر / ۳۳۰
ترانه‌های فایز / ۳۳۱
یک ترانه‌ی عامیانه / لالایی / صادق هدایت / ۳۳۲
هفت برادران / ۳۳۳

فصل چهاردهم: آیین نگارش ۳۳۷

فهرست منابع و مآخذ / ۳۹۷

مقدمه

ایران، عصری رنج و لذت، شادی و سوگ، امید و نومیدی، پژمردگی و بالندگی، بیداد و داد، عسرت و عشرت، تسلیم و ستیز و قهر و مهر دو نمود دارد؛ هر دو آفتابی و روشنی، ایرانی که در چهارسوی جغرافیای خاک بر گذر تندبادهای مردافکن خانمان سوز روشنایی کش روزان و شبان تیره و روشن از دور جای تاریخ تاکنون ایستاده است؛ مقاوم و دیرپای، گاهی در میان نیل و سند و گاهی میان آرزو و هیرمند؛ و ایرانی دیگر، آتشکده‌ای همیشه جاوید در سینه‌های مردم دانای روزگار، با انبوه آتشی که نه مرده است و نه خواهد مرد؛ هیمة‌اش اندیشه و پرتوش خرد و عشق و شعله‌هایش مهر رزی، انسان‌دوستی، تیمارخوااری از بشریت و اندوه‌گساری آدمیان از هر دست و نژادی و تنه با اندیشه‌ی:

دل غمگنان شاد و خرم کنیم
بکوشیم تا رنج‌ها کم کنیم
بی‌آزاری و داد جویم و بس
که گیتی نماند و نماند به کس

ایرانی به هر دو نمود وابسته است. به آن یکی عشق ورزیده است و گاه جان را چونان ماحضری ناقابل در راه بود آن هبه کرده است و شورش نیز آمده است که بیش از آتش نبوده تا به شوقمندی برخی جانانش کند؛ و شگفتا که به این نمود درونی نیز عاشق بوده است و آن را چونان جان گرامی داشته و از داشتش بر خویش بالیده است. آن یکی را از گزندها حفظ کرده و چونان بید بر سر بود آن لرزیده است که مبادش آن روز که گاه‌گاه بر او اهریمن را دبستی باشد. بر سر هر قطعه خاکش جان‌ها فشانده تا به دست غیر نیفتد اما این نمود دیگر را رایگان و از بن دندان به دیگران پیشکش کرده، با غیر تقسیم کرده و از شهد و بوی آن همه با شیرین‌کام و سرمست گردانیده است. خود زنبور عسلی شده است که با نشستن بر توده توده گل‌های افکار و آمال بشری و به‌گزین کردن عطر دلاویز اندیشه‌های ناب، شهدی گوارا و کیرا فراهم آورد، اما نه خویشتن خویش را، که همه‌ی نسل‌ها را که زیر این طاق نیلوفری مشتاق و شبنمی رلالی از این ره گذرند. این کتاب بر آن است که جرعه‌ای از آن شراب پاک و گوارا باشد مشتاقان و تشنگان را.

چرا این کتاب تألیف شد؟

به این سؤال می‌توان پاسخی کوتاه اما کامل داد:

زیرا جای چنین کتابی خالی بود.

گزیده‌هایی که تاکنون بدین منظور تألیف شده‌اند، مزایایی در خور دارند و می‌توان گفت آفرین بر دست و بازوی توانای پدید آورندگان آن‌ها که به دلیل احساس نیاز، از گوهرهای گران‌سنگ پهنه‌ی ادب پارسی، گهگاه گردن‌بندهایی زیبا و زینتی گرد آورده و زینت بر و دوش مجامع تعلیم و تعلم کرده‌اند. خدایشان خیر دهد بر آن عمارات که کرده‌اند. اما اینک ضرورتی نو

تألیفی نو را ایجاب کرده است که ناگزیر، بی قصد تخطئه‌ای یا کاستن از اجری به معرفی آن می‌پردازیم.

این کتاب می‌کوشد: ● تا نقص و ضعف کتب مشابه را نداشته باشد؛

● تا با تألیف‌های جدید کتب درسی دبیرستانی و پیش‌دانشگاهی

وزارت آموزش و پرورش هماهنگ باشد؛

● تا به دستور از زاویه‌ای دیگر بنگرد؛

● تا نگارش را به شیوه‌ای دیگر پیرورد؛

● تا روش گزینشی را سرلوحه قرار دهد؛

● تا چشم‌اندازهای تازه‌ای بگشاید؛

● تا نیاز روحی و عاطفی مخاطب خود را در نظر بگیرد؛

● تا پیش‌روشنمندی و برنامه‌ریزی شده را اساس تألیف قرار دهد؛

● تا اصل ارتباط را حفظ کند و تعمیم دهد.

و اما هر یک از موارد فوق:

❶ **وَلَفَانِ** این کتاب نه ادعای کمال دارند و نه حتی ادعای ارائه‌ی کاری بی‌نقص. اما این خوش‌بختی را داشته‌اند که حاصل کارهای ارزنده و تألیف‌های گران‌سنگ پیش‌آهنگان این فن را پیشاوری خویش ببینند، از تجربه‌های موفق آنان یک استفاده‌ی برند و برای این استفاده‌ی مرهون همه‌ی آنان نیز باشند و لغزش‌های احتمالی هر یک را نیز با محک تجربه و خرد به وام گرفته از خود آنان بیازمایند و فضل تقدّم آن بزرگواران مشعل روش را به این تألیف گردد.

❷ **کتاب‌های امروز دبیرستانی** به ویژه کتاب‌های زبان فارسی و ادبیات فارسی، از سال ۱۳۷۴ به این سو به شیوه‌ای بنیادین تغییر کرده است. در گذشته‌ای که همه‌ی مخاطبان این کتاب به یاد دارند، کتاب درسی ادبیات فارسی در رشته‌های مختلف دبیرستانی جز کشکولی نبود که پسند مؤلف یا احتمالاً مؤلفان، نوع درس و مطلب و شیوه‌ی از پی‌هم‌آیندن آن‌ها را انتخاب می‌کرد؛ یعنی غالباً یک نفر برای همه و به جای همه تصمیم می‌گرفت که دیگران چه بخوانند، چه بدانند و چه نخوانند؛ و نکته‌ی پیداست که ضرر این روش بر سر آموزش مدرسی ما همان آورد که آورد. امروزه تغییر بنیادین در کار تدوین کتاب‌های ادبیات دبیرستان و حتی راهنمایی‌ایجاب می‌کند که سلسله‌ی کتاب‌های آموزشی - که تألیف حاضر نیز جزئی از آن است - به همان سبک و سیاق با برخورداری از یک ساختار منطقی پی‌ریزی و تنظیم گردد - که گردید - و امید آن که خدمتی در خور باشد.

❸ **ستور زبان** که خود می‌تواند و می‌توانست بینشی در مخاطب برانگیزد؛ و نگرش یک‌سویه‌ی خشک «این است و جز این نیست» به عکس، از آن ابزاری برای جمود و تحجر ساخته بود، به حق قادر است یکی از زیباترین چشم‌اندازها را در باب مسائل زبانی به روی انسان

کوشا و پویا بگشاید تنها به این شرط که دید اعتیادی موروثی یک سویی تنگ‌نظرانه را ببندد و چشم حقیقت‌خواه حقیقت‌بین بگشاید و بداند که غرض از دانستن دستور نه آن است که بود. غرض امروز غرضی اساسی‌تر و نیازی همه‌جانبه است به شناخت؛ شناخت آن جاودانه امانتی که باری عزاسمه تنها انسان را ارزانی بخشید و بدان سرافرازش ساخت؛ مزیت نطق، فضیلت فکر و پی بردن به این راز زیبا و بدیع که زبان ابزار اندیشیدن است و شناخت زبان، شناخت خویشتن خویش است که از آن تا شناخت خدا راهی نیست. دریغ نیست این تصوّر رؤیایی سحرانگیز را در مشتاق فواید خشک لایتغیر خلاصه کردن و از آن ابزاری هولناک ساختن که تنها به کار امتحان بیاید؟

باز گارش به مفهوم دقیق و اساسی‌اش تاکنون در کتاب‌هایی از این سنخ جایی نداشته است حال آن که مخاطب ما در این دوره‌ی سنی برخوردی بیشینه با نگارش دارد؛ نوشتن نامه‌های اداری، تقاضای وام دانشجویی، تقاضای مدرک تحصیلی، تقاضای تغییر شهر و دانشگاه، نوشتن نامه‌های دوستانه و خانوادگی، ثبت خاطرات و یادداشت‌های روزانه و از همه مهم‌تر، نگارش رساله‌ی دانشجویی و فراهم ساختن مقدمات آن از قبیل فیش‌نویسی و یادداشت‌برداری و تلفیق آن‌ها با هم‌دیگر و ترتیب مصاحبه و گردآوری اطلاعات و تهیه و تنظیم فهرست رساله و منابع و مآخذ و فصل‌بندی دقیق آن از اهم مطالبی است که دانشجوی امروز باید بیاموزد. اگر این کتاب نتواند از این مهم برآید و شیوه‌ی نوشتن و خوب نوشتن را بدو نیاموزد، که خواهد توانست؟

پوهی تدوین کتاب به گونه‌ای صورت گرفته است که هر استاد باذوقی بتواند بر اساس تشخیص خود و دانشجو با ملاک‌های آموزشی، تنها بخشی از این کتاب را به عنوان متن اصلی برای تدریس در یک یا چند نیم سال برگزیند و از بقیه‌ی مطالب کتاب به عنوان متون آموزشی کمکی یا خواندنی‌های مفید و مؤثر کتاب استفاده نماید. بدین منظور، حجم این کتاب چندین برابر مقدار لازم برای تدریس است. این گزینش آگاهانه بوده است تا استاد و دانشجو نیز بتوانند آگاهانه بخش لازم آن را برگزینند.

شم‌اندازهای تازه در ادبیات چیست؟

همیشه به بهانه‌های واهی و غیرواقعی کوشش شده است بخش عظیمی از ادبیات دلیانگیز و تأثیرگذار ما از دسترس دانش‌آموز و دانشجو به دور ماند؛ ملاحظات اخلاقی خشک، یک‌سونگری‌های نامتعارف و غیرمعقول، خشک‌اندیشی‌ها و ترس‌های موهوم و بی‌اساس و غیرواقعی، مانع اصلی گزینش احسن شده است و باز کوشش شده است این پنهان‌کاری ناموجه با دلایل ناموجه‌تر، موجه جلوه داده شود؛ گاه "ماقال" اسباب آن بوده است و گاه "من قال". غافل که هیچ یک در جنب عظمت زبان فارسی و محتوای آن، آن وزن نیارد؛ که اگر "ماقال" است، خیزابه‌های هیچ اقیانوسی، پلیدی به خویش راه نداده است و اگر "من قال"، سخن تا آن گاه که گفته نشده است، از آن سخنور است و صاحب سخن؛ و آن‌گاه که گفته آمد وارث آن، توده‌های

انبوه ملت‌اند نه فرد؛ و ملّتی با این پیشینه و فرهنگ، خود می‌داند که خوب کدام است و ناخوب کدام.

با این نگرش، ملاک‌گزینش آن چه در این کتاب آمده، تنها دل‌انگیزی و فراگیری بوده است و ملاحظات انسان‌دوستانه و آن چه «خداوند» دوست دارد: زیبایی، تجلّی احسن‌الخالقین.

۱-۱ دب معاصر، بی‌تردید انکار ناشدنی است و پا گذاشتن بر آن غیرممکن. بخش عظیمی از پیکره‌ی ادبی ایران و بی‌تردید متعهدترین و شورانگیزترین آن در همین قرن شکل گرفته است. چگونه می‌توان از سر این پاره‌ی عظیم گذشت و آن را به حساب نیاورد؟ سوز و شور و سرور و سوگ و غرور و غروری که در هزاره‌ی باشکوه نخستین ادب فارسی موج می‌زند و دل و جان را مالا مال از شور «بودن» می‌کند، همه در سخن این یک سده‌ی اخیر متجلّی شده است. زبان صیقل خورده است. فکر به کمال رسیده است و سخن، سخن روز شده است و نیاز، نیاز امروز. پیمانه‌ها از این زلال دل‌انگیز نیز فراهم آمده است تشنگان را تا کام جان از ذوق آن شیرین کنند.

۱-۲ امی فراتر نیز نهادیم، به آن سوی افق، آن سوی دریاها، سرزمین‌های دیگر ادب جهان. ادب امروز و دیروز جهان، بخش دیگری از این کتاب است. تبادل و تعامل افکار بین ملّت‌ها و تمدّن‌های دنیا با تکیه بر مشترکات انسان‌ها، و طرد مفترقات آنان افق تازه‌ای است که گشوده شده است. شک نیست که باروری اندیشه‌ها بی‌انگ شرفی و غربی از قاف تا قاف جهان، روح آزادی و بزرگ‌منشی را در همه‌ی آزادگان جهان می‌بالاند و می‌پروراند. سخن نیک هدیه‌ی خداست امرای کلام را که کلامشان ابلاغ بی‌رنگی است چه رومی اند چه زنگی.

۱-۳ خن آخر این که کتاب‌هایی از این دست باید «روز آید» باشند. امروزه ایستایی در هیچ زمینه‌ای مقبول و موجه نیست به ویژه در کتابی که مدّعی داشتن مخاطبان پر شور و سر زنده در بهترین سال‌های عمر است. اینان دیری نیست که از دبیرستان فارغ‌التحصیل شده‌اند. دگرگونی، کتاب‌های درسی دبیرستانی بسیاری از این دست کتاب‌های دانشگاهی را مشمول نقص «تکرار» کرده است. تنها کتاب حاضر با علم به این دگرگونی تدوین شده است و می‌تواند دنباله‌ی طبیعی کتاب‌های دبیرستانی به شمار آید.

۱-۴ ینش روشمند و برنامه‌ریزی شده مایه‌ی اصلی این کار را فراهم آورده است؛ در روش کشکولی، آمیزه‌ای ناهم‌آهنگ و بی‌هدف، کلی پدید می‌آورد ناهم‌آهنگ و بی‌هدف؛ همو که به تعبیر صاحب بن عبّاد قطار شتری است که اگر مهار بگسلد، هر شترش به کاروانی خواهد رفت. هر نکته‌ای از این کتاب از دیدگاه آموزشی در آن جا آمده است که باید. مقایسه و نتیجه‌گیری هدف‌دار از این طریق حاصل می‌شود که پدیده‌های مغایر با وجوه افتراق در کنار هم قرار گیرند، ذهن بر سر آن نکته یا نکات متمرکز شود و محک سنجش در کار آرد تا به نتیجه‌ی درست دست یابد. پراکندگی، تمرکز و دقّت می‌برد و آشفتگی و خستگی ذهنی می‌آورد؛ از این روست که اگر فی‌المثل نمونه‌های ادبیات توصیفی را در کنار هم و ادبیات عارفانه را در جوار هم می‌یابید، هدف صرفاً آشنایی یا خواندن متنی نبوده است؛ مقایسه و سنجش، اساس آموزش فعال را

تشکیل می‌دهد. ذهن پویای دانشجوی امروز از روش‌های انفعالی می‌گریزد و روش‌های فعال را می‌پذیرد. دنیای تعلیم و تربیت امروز بر درستی این امر گواه است و نیز پذیرفته است که وقتی برنامه‌ای اصولی و منطقی طرح شود، روش تدریس مناسب را نیز خود به خود به دنبال خواهد آورد و خود، راهنمای آموزش خویش خواهد شد.

۱-۱-۱ رتباط منطقی در تألیف کتاب درسی چیست؟ در آموزش، محتوای هر کتاب فروتر تشکیل دهنده تجربه‌یات زیربنایی کتاب فراتر است و کتاب فراتر، تکمیل کننده‌ی آموزش‌های کتب فروتر با توجه به ویژگی‌های سنی و ذهنی مخاطب. این اصول همان است که علم برنامه‌ریزی درسی از آن به «ارتباط» یاد می‌کند. کوشش شده است این ارتباط یعنی تداوم و توالی (که آن را ارتباط عمودی می‌نامند) بین کتاب حاضر و سایر کتب مصوب وزارت آموزش و پرورش و پیش‌داشته‌ها به معنای دقیق برقرار باشد. از این پس نیز مرحله‌ی اساسی آموزش یعنی «وحدت و گسرس آگاهی‌های داده شده در سال‌های پیشین» مورد نظر قرار می‌گیرد (ارتباط افقی). کتاب حاضر این دو ارتباط را زیربنای تألیف قرار داده است.

۱-۱-۲ آخرین نکته این است که کتاب حاضر می‌کوشد نگرش‌های زیر را ایجاد کند و اگر در آن توفیق یابد، پاداش خود را گرفته است.

■ شناخت زبان فارسی به عنوان سند هویت ملی و دومین زبان عالم اسلام و حاوی بزرگ‌ترین ارزش‌های انسانی؛

■ تکمیل آشنایی با بزرگان ادب ایران و جهان در جهت تلطیف احساسات و عواطف و التذاذ ادبی؛

■ آشنایی با ارزش‌های مثبت فرهنگی، دینی، اخلاقی و اجتماعی ایران و جهان؛

■ ایجاد نگرش مثبت به سرمایه‌های فکری بشردوستانه‌ی ادب فارسی و ایجاد انگیزه برای حفظ این میراث عظیم و انتقال آن به نسل‌های آینده.

و اما اینک ویراست جدید کتاب را پیشکش حضورتان می‌کنم. به گمان خود از نقص‌های آن کاسته و بر محاسنش افزوده‌ایم. کاهش حجم کتاب صرفاً برای پایی آوردن بها و توان خرید دانشجویان بوده است.

تذکرات، دل‌سوزی‌ها و نقد و بررسی‌های استادان فرزانه و دانشجویان گرامی این بار نیز مشعل راه بوده است و یقیناً آن‌که از خرد جمعی بهره‌گیرد، کارش به سامان‌تر است.

از همکاران و دوستان دانشگاهی به‌خصوص استادان گرامی جناب آقای غلامرضا عمرانی و سرکار خانم دکتر فریده کریمی که در ویرایش قبلی از نظرات آن‌ها بهره‌گرفتم، سپاسگزارم. توفیق این کتاب مرهون لطف استادان و پذیرش آنان بوده است. امید است همچنان از نقدها و یافته‌های آنان بهره‌مند شوم تا در ویرایش‌های بعدی کتاب همچنان کامل‌تر گردد.

تهران

تابستان ۱۳۸۷

سید محمد متخلص به رضی و مشهور به رضی‌الدین آرتیمانی (فوت ۱۰۳۷ هـ. ق.) در آرتیمان از توابع توپسرکان چشم به جهان گشود. مقدمات تحصیل علوم دینی را در همدان گذراند، آنگاه به شیراز و سپس به اصفهان رفت و در سلک مشایخ دربار شاه عباس صفوی درآمد، اما بعد از مدتی از این کار کناره گرفت و به زادگاه خود توپسرکان بازگشت و در همان جا به سرای باقی شتافت. از وی دیوان شعری در حدود ۱۵۰۰ بیت باقی مانده است. ساقی‌نامه‌ی مشهور او را می‌خوانیم.

الهی*

الهی به مستان می‌خانه‌ات
بسه بُردی کش لَجسه‌ی^۱ کسریا
به درّی که عرش است او را صدف
به نسور دل صیغ‌خیزان عشق
به رندان سرمست آگاه دل
به اندّه پرستان بسی‌پا و سر
به شام‌غریبان، به جام صبح
که از کثرت خلق تنگ آمدم
بسیا تا سری در سر ختم کنیم
بسیاید تا جمله مستان شویم
بگیریم یک دم چو باران به هم
جهان منزل راحت‌اندیش نیست

بسه عقل‌آفرینان دیوانه‌ات
که آمد به شانش فرود، آنما^۲
به ساقی کسور، به شاه نجف
ز شادی به‌اندّه گریزان عشق
که هرگز نسرفتند جز راه دل
بسه شادی فروشان بی‌شور و شر
کنز ایشانست شام و سحر را فتوح
به هر جا شدم سر به سنگ آمدم
من و تو، تو و من، همه گم کنیم
ز مجموع هستی پریشان شویم
که ایسنگ نهادیم، یاران ز هم
ازل تا ابد، یک نفس بیش نیست

از این دین به دنیا فروشان مباش
به جز بنده‌ی زنده‌پوشان مباش

* دیوان، ص ۵

۱. میانه‌ی آب دریا، عمیق‌ترین موضع دریا.

۲. اشاره است به آیه‌ی شریفه‌ی ۵۵ سوره‌ی مبارکه‌ی مائده: **أَمَّا وَلَیْکُمْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ یُحِبُّونَ الصَّلَاةَ وَ یُؤْتُونَ الزَّکَاةَ وَ هُمْ رَاکِعُونَ**. ولی امروز یاور شما تنها خدا و رسول و آن مؤمنانی هستند که نماز به پا داشته و به فقیران در حال رکوع زکوة می‌دهند. به اتفاق مفسران مائده و خاصه مراد از این آیه حضرت علی (ع) است.